Azja

Azja (gr. Ἀσία *Asía*, łac. *Asia*) – część świata, razem z Europą tworząca Eurazję, największy kontynent na Ziemi. Z powodów historycznych i kulturowych sama Azja bywa również nazywana kontynentem (zob. alternatywne listy kontynentów). Nazywana jest często kontynentem wielkich kontrastów geograficznych.

Sąsiaduje z Europą od zachodu, Afryką od południowego zachodu, Oceanem Indyjskim i Australią od południowego wschodu oraz Pacyfikiem od wschodu. Dokładny przebieg zachodniej granicy geograficznej przedstawiony jest w haśle granica Europa-Azja.

Obszar Azji to 44,6 mln km² powierzchni lądów, co stanowi około 30% powierzchni wszystkich lądów. Ma charakter wyżynno – górski (wyżyny stanowią 75% powierzchni tego kontynentu – średnia wysokość Azji stanowi prawie 1000 m n.p.m.). Azję zamieszkuje 4436,33 mln ludzi, co daje 99,9 osób na km² (dane z 2016 roku).[2]

Skrajnym punktem na północy jest przylądek Czeluskin (77°43′N), na południu przylądek Piai (1°16′N), na zachodzie zaś przylądek Baba (26°05′E), a na wschodzie przylądek Dieżniowa (169°40′W). Rozciągłość równoleżnikowa równa jest około 8600 km, zaś rozciągłość południkowa 8400 km. Linia brzegowa, wraz z wyspami, wynosi powyżej 70 000 km długości[3].

Spis treści

Nazwa

Podział polityczny Azji
- Państwa Azji
- Terytoria zależne
- Państwa nieuznawane

Regiony Azji
- Regiony polityczno-gospodarcze według ONZ
- Regionalizacja fizycznogeograficzna Azji

Warunki naturalne
- Ukształtowanie poziome
- Ukształtowanie pionowe
- Budowa geologiczna
- Strefy roślinne
- Stosunki wodne
  - Rzeki
  - Jeziora
  - Lodowce

Ludność i urbanizacja

Azja

Mozaika zdjęć satelitarnych Azji (z wyciętym oceanem)

Państwo	*Państwa Azji*
Powierzchnia	44 600 000 km²
Miejscowości	*największe aglomeracje na kontynencie*[1]: Seul-Inczon, Szanghaj, Karaczi, Pekin, Kanton-Foshan, Mumbaj
Wysokość	**maks.** 8848 m n.p.m., Mount Everest **min.** 422 m p.p.m., Morze Martwe
Rodzaj obiektu	kontynent (nieściśle)

Położenie na mapie świata

45°N 90°E (https://tools.wmflabs.org/geohack/geohack.php?language=pl&pagename=Azja&params=45_N_90_E)

Rekordy kontynentu azjatyckiego
Zobacz też
Przypisy

Państwa Azji (niektóre położone na wyspach poza szelfem kontynentalnym)

Nazwa

Nazwa kontynentu trafiła do języka polskiego z języka greckiego za pośrednictwem łaciny. Co do pierwotnego źródła nazwy brak jest pewności. Wskazywane są zarówno powiązania z asyryjskim *assu*, znaczącym *wstający (o słońcu)*[4], akadyjskim *aṣû*, tj. *wejściem, miejscem jasnym, krajem wschodu*, anatolijską nazwą federacji 22 państw *Assuwa*, greckim słowem *asis* oznaczającym *namuł rzeczny*.

Początkowo nazwa ta odnosiła się jedynie do Azji Mniejszej. Około 450 r. p.n.e. odróżniono Azję Właściwą od Azji Mniejszej. Azja (Asja) była imieniem nimfy okeanidy w mitologii greckiej[5]. Tak również nazywano i rodzaj żyta. Prawdopodobne jest również, że nazwa „Azja" pochodzi od greckiego określenia *Asios leimon* (dosł. *łęg azyjski*). Asios utworzone byłoby od greckiego *asis*, oznaczającego muł rzeczny. Wymieniony łęg azyjski leżał u ujścia rzeki Kaistru w pobliżu Efezu, a więc w Azji Mniejszej. Z chwilą podboju Azji Mniejszej przez Persów Grecy nazwali Azją obszary leżące na wschód od Morza Egejskiego. Dopiero później nazwą tą objęto cały kontynent[6].

Podział polityczny Azji

Państwa Azji

Państwa niepodległe			
Państwo	**Stolica**	**Powierzchnia (w km²)**	**Ludność Stan na 1 stycznia 2008**
Afganistan	Kabul	647 500[7]	33 057 000
Arabia Saudyjska	Rijad	2 149 700[8]	27 416 597
Armenia	Erywań	30 000[3]	3 275 000
Azerbejdżan	Baku	87 000[7]	9 213 007[1)]
Bahrajn	Manama	678[8]	689 345
Bangladesz	Dhaka	144 000[9]	151 368 352
Bhutan	Thimphu	47 000[9]	682 321
Brunei	Bandar Seri Begawan	5800[9]	372 361
Chiny	Pekin	9 566 400[10]	1 306 313 813[2)]
Cypr	Nikozja	9 300[3)][8]	778 924[3)]
Filipiny	Manila	300 100[10]	91 468 677
Gruzja	Tbilisi	69 700[8)][3]	4 691 808[8)]
Indie	Nowe Delhi	3 166 700[9]	1 102 358 999[9)]
Indonezja[10)]	Dżakarta	1 904 400[9]	246 973 100[11)]
Irak	Bagdad	434 300[8]	28 074 906
Iran	Teheran	1 663 200[7]	69 000 869
Izrael	Jerozolima	20 300[8]	6 995 301
Japonia	Tokio	378 000[10]	128 917 246
Jemen	Sana	528 000[8]	20 727 063
Jordania	Amman	89 300[8]	5 308 000
Kambodża	Phnom Penh	178 300[10]	13 607 000
Katar	Doha	11 600[8]	840 290
Kazachstan[13)]	Nur-Sułtan	2 745 400[3]	15 233 244[14)]
Kirgistan	Biszkek	199 900[7]	5 081 429
Korea Południowa	Seul	99 300[10]	49 640 671
Korea Północna	Pjongjang	124 200[10]	22 912 177
Kuwejt	Kuwejt	17 800[8]	2 600 000
Laos	Wientian	236 900[10]	5 800 000
Liban	Bejrut	10 370[8]	3 820 000
Malediwy	Male	298[9]	359 008
Malezja	Kuala Lumpur	329 700[9]	22 662 365
Mjanma	Naypyidaw	677 200[9]	53 953 136
Mongolia	Ułan Bator	1 564 100[10]	2 791 272
Nepal	Katmandu	147 000[9]	28 287 147

Oman	Maskat	309 500[8]	2 340 000
Pakistan	Islamabad	880 100[7]	178 801 560[15)]
Rosja[13)]	Moskwa[7)]	17 075 400[14)]	140 832 540[14)]
Singapur	Singapur	683[9]	4 425 720
Sri Lanka	Sri Dżajawardanapura Kotte[16)]	65 200[9]	20 222 240
Syria	Damaszek	185 200[8]	18 881 361
Tadżykistan	Duszanbe	143 100[7]	7 320 815
Tajlandia	Bangkok	513 000[9]	64 185 502
Timor Wschodni	Dili	14 604[9]	1 040 880
Turcja[13)]	Ankara	773 700[7]	76 704 412[14)]
Turkmenistan	Aszchabad	488 100[7]	3 999 923
Uzbekistan	Taszkent	447 100[7]	27 307 134
Wietnam	Hanoi	332 000[10]	82 689 518
Zjednoczone Emiraty Arabskie	Abu Zabi	83 600[8]	4 320 000

1) Wraz z separatystycznym Górskim Karabachem
2) Bez Tajwanu
3) Wraz z Cyprem Północnym
4) Azjatycką część państwa stanowi tylko półwysep Synaj
5) miasto leży na obszarze Afryki
6) Azjatycka część państwa obejmuje tylko niewielki obszar wysp Sporadów, Chios i Lesbos
7) Miasto leży na obszarze Europy
8) Wraz z separatystyczną Abchazją
9) Bez zajętej przez Pakistan części Kaszmiru
10) Nie całe terytorium państwa leży w Azji
11) Wraz z indonezyjską częścią Nowej Gwinei, leżącej w Oceanii
12) Według prawa izraelskiego
13) Część obszaru kraju leży w Europie
14) Wraz z częścią europejską
15 Wraz z należącą formalnie do Indii częścią Kaszmiru
16) Siedzibą władz jest Kolombo

Mapa polityczna Azji. Ujęto także europejskie części państw, które leżą na obu kontynentach (Rosja, Turcja i Kazachstan)

Terytoria zależne

Terytoria zależne				
Terytorium	**Ośrodek administracyjny**	**Powierzchnia (w km²)**	**Ludność (2006 r.)**	**Status**
Akrotiri	Episkopi Cantonment[1)]	123	6400[2)]	terytorium zamorskie Wielkiej Brytanii
Brytyjskie Terytorium Oceanu Indyjskiego	*nie posiada*	60	*brak ludności stałej*	terytorium zależne Wielkiej Brytanii
Dhekelia	Episkopi	130,8	7800[3)]	terytorium zamorskie

	Cantonment[1)]			Wielkiej Brytanii
Palestyna	Jerozolima	6 000[8]	3 703 878	*brak ustalonego statusu*
Wyspa Bożego Narodzenia	Flying Fish Cove	135	2839	terytorium zależne Australii
Wyspy Kokosowe	West Island	14	574	terytorium zależne Australii

1) siedziba dowództwa dwóch baz: Akrotiri i Dhekelia; brak stolicy
2) personel bazy wojskowej, w tym ok. 1350 żołnierzy; brak stałych mieszkańców
3) personel bazy wojskowej, w tym 2212 żołnierzy; brak stałych mieszkańców

Państwa nieuznawane

Następujące terytoria spełniają wszelkie kryteria bycia państwem, jednak nie są uznawane na arenie międzynarodowej przez inne kraje.

Państwa nieuznawane					
Nazwa	**Stolica**	**Powierzchnia (w km²)**	**Ludność**	**Status oficjalny**	**Uwagi**
Abchazja	Suchumi	8600	250 000	autonomiczna prowincja Gruzji	*Uznawana przez 5 państw*
Cypr Północny	Nikozja	3355	210 947	część Cypru	*Uznawany tylko przez Turcję*
Górski Karabach	Stepanakert	4400	145 000	Część Azerbejdżanu	
Osetia Południowa	Cchinwali	3900	70 000	część Gruzji	*Uznawana przez 5 państw*
Tajwan	Tajpej	35 980[10]	22 894 384	prowincja Chin	*Uznawany przez 14 państw członkowskich ONZ oraz Watykan. Reszta państw świata uznaje rząd Chińskiej Republiki Ludowej jako jedyną władzę Chin – w tym Tajwanu*

Regiony Azji

Regiony polityczno-gospodarcze według ONZ

Organizacja Narodów Zjednoczonych wydziela w Azji następujące regiony:

- Azja Zachodnia
  - Bliski Wschód

- Kaukaz
- Azja Środkowa
- Azja Południowa (subkontynent indyjski)
- Azja Południowo-Wschodnia
- Daleki Wschód (Azja Wschodnia)
- Syberia (Azja Północna)

Regionalizacja ta ma charakter polityczny i jest oparta na granicach państw.

Regiony w Azji:
- Azja Północna (Syberia)
- Azja Środkowa
- Azja Zachodnia (Bliski Wschód)
- Azja Południowa
- Azja Wschodnia (Daleki Wschód)
- Azja Południowo-Wschodnia

Regionalizacja fizycznogeograficzna Azji

Najogólniejsza regionalizacja fizycznogeograficzna Azji zastosowana dotychczas w polskiej geografii fizycznej jest następująca[11]:

1. Azja Północna

   Nizina Zachodniosyberyjska
   Wyżyna Środkowosyberyjska
   Syberia północno-wschodnia
   Daleki Wschód
   obszary górskie Syberii Południowej

2. Azja Centralna

   Nizina Turańska i Pogórze Kazachskie z otaczającymi górami
   Kotlina Dżungarska
   Kotlina Kaszgarska
   Wyżyna Tybetańska
   Wyżyna Mongolska

3. Azja Wschodnia

   Chiny monsunowe
   Mandżuria (Chiny północno-wschodnie)
   Półwysep Koreański
   Wyspy Japońskie

4. Azja Południowa

   Półwysep Indyjski i Cejlon
   Półwysep Indochiński
   Archipelag Malajski i Filipiny

5. Azja Zachodnia

   Azja Mniejsza
   Wyżyna Armeńska
   Kaukaz
   Wyżyna Irańska
   Nizina Mezopotamska
   Wyżyna Syryjsko-Palestyńska
   Półwysep Arabski

Warunki naturalne

Ukształtowanie poziome

Azja położona jest niemal w całości na półkuli wschodniej i północnej. Jedynie niewielkie obszary leżą na półkuli zachodniej (Półwysep Czukocki) i południowej (część Archipelagu Malajskiego).

Wyspy zajmują około 7% obszaru Azji (2,7 mln km²). Zlokalizowane są wzdłuż wschodnich i południowo-wschodnich wybrzeży w trzech archipelagach: Malajskim, Japońskim i Filipińskim. Największymi wyspami Azji są: Borneo (736 tys. km²), Sumatra (427 tys. km²), Honsiu (228 tys. km²), Celebes (197 tys. km²), Jawa (126 tys. km²), Luzon (106 tys. km²). Półwyspy zajmują 8,7 mln km² (19% powierzchni Azji). Największe z nich to: Półwysep Arabski (2,78 mln km²), Indochiński (2,17 mln km²), Indyjski (2088 tys. km²), Azja Mniejsza (0,5 mln km²), Tajmyr (0,4 mln km²), Kamczatka (0,27 mln km²) i Półwysep Koreański (0,22 mln km²)[3].

Wody oblewające Azję należą do 3 oceanów. Na północy ląd Azji otaczają płytkie morza szelfowe: Czukockie, Wschodniosyberyjskie, Łaptiewów, Karskie; na wschodzie morza: Beringa, Ochockie, Japońskie, Żółte, Wschodniochińskie, Południowochińskie, Jawajskie, Banda, Moluckie, Seram, Flores, Sawu, Arafura; na południu wody Morza Arabskiego i Zatoki Bengalskiej. Średnia odległość od mórz wynosi 750 km, a maksymalna 2400 km[12].

Między półwyspami i wyspami Azji znajduje się wiele głęboko wciętych zatok i przybrzeżnych – otwartych, półzamkniętych lub zamkniętych – basenów morskich. Najważniejsze z nich znajdują się na Oceanie Atlantyckim i są to Morza: Śródziemne, Czarne, Karskie, Łaptiewów, Wschodniosyberyjskie, Czukockie, Beringa, Ochockie, Japońskie, Żółte, Wschodniochińskie, Południowochińskie, Arabskie, Czerwone, tzw. Indonezyjskie Morze Śródziemne (nazwa obejmująca łącznie wszystkie morza wokół Archipelagu Malajskiego i Filipin) oraz Zatoki: Bengalska i Perska.

Ukształtowanie pionowe

Azja jest najbardziej zróżnicowanym kontynentem pod względem ukształtowania pionowego. Znajduje się tutaj zarówno najwyższy (Mount Everest, 8848 m n.p.m.), jak i najniższy punkt na powierzchni Ziemi (depresja Morza Martwego; 422 m p.p.m.). Maksymalna deniwelacja osiąga 9270 metrów. Azja jest – pomijając Antarktydę – obszarem o najwyższej średniej wysokości (średnia wynosi 990 metrów). Obszary poniżej 300 m n.p.m. zajmują 32,4% powierzchni (w tym 1,2% depresje), obszary o wysokościach między 300–2000 m n.p.m. 54,7% powierzchni, obszary powyżej 2000 m n.p.m. 12,9% powierzchni[3].

Najwyżej wzniesiona jest Azja Środkowa (zwana też czasami Azją Wysoką). Znajduje się tutaj wysokogórska Wyżyna Tybetańska otoczona potężnymi pasmami górskimi: Himalajami (od południa), Karakorum (od południowego zachodu) i Kunlun (od północy). Pasma te zbiegają się na zachodzie w węźle Pamir. Od Azji Wysokiej aż do Morza Czarnego i Śródziemnego biegnie obszar pokryty dużą liczbą pasm górskich (np. Kaukaz, Góry Pontyjskie, Zagros).

Obszary nizinne występują w jej północno-zachodniej części: Nizina Turańska, Zachodnio- i Północnosyberyjska, na wschodzie leży Nizina Północnochińska, na południu Nizina Gangesu, Indusu i Mezopotamii. Wielkie obszary wyżynne występują na północy (Wyżyna Środkowosyberyjska), zachodzie (Pogórze Kazachskie) i południu (wyżyna Dekan, Półwysep Indyjski). Wyżyna Dekan opada ku wschodowi i zachodowi krawędziowymi górami (Ghaty Wschodnie i Zachodnie), podobnie krawędziowe góry towarzyszą zachodnim i południowym brzegom Półwyspu Arabskiego.

Wysoko położone obszary wyżynne, otoczone pasmami górskimi, stanowią integralną część Azji Zachodniej i Centralnej. Na zachodzie są to Wyżyny: Anatolijska, Armeńska i Irańska. Wśród licznych otaczających je łańcuchów górskich należy wymienić góry: Pontyjskie, Taurus, Kaukaz, Elburs, Kopet-dag, Zagros i Mekran. Dalej ku wschodowi wysokości pasm górskich wzrastają. Znajduje się tu najpotężniejszy na świecie węzeł górski – Pamir, nazywany Dachem Świata, w którym zbiegają się jedyne na świecie łańcuchy górskie, przekraczające 7000 m n.p.m.: Tienszan, Hindukusz, Karakorum, Himalaje oraz Kunlun i Hengduan Shan.

Południowym przedłużeniem Gór Syczuańskich są pasma górskie Półwyspu Indochińskiego i Archipelagu Malajskiego. Między Himalajami a Kunlunem znajduje się, uważana za najwyżej położoną na świecie, Wyżyna Tybetańska, a między Kunlunem i Tienszanem wyżynna Kotlina Kaszgarska. Dalej na północnym wschodzie znajduje się rozległa Wyżyna Mongolska, którą otaczają pasma: Ałtaju, Sajanów, Gór Jabłonowych i Wielkiego Chinganu. Wschodnia część Syberii stanowi również obszar wyżynno-górski. Rozległe płaskowyże (m.in. Wyżyna Ałdańska, Zejsko-Burejska, Anadyrska) oddzielone są od siebie górami, między innymi Czerskiego, Wierchojańskimi, Kołymskimi, Koriackimi i Sichote-Alińi, a także górami Kamczatki. Obszary górskie przeważają też na Półwyspie Koreańskim, w południowych Chinach, na Wyspach Japońskich, Tajwanie i Filipinach.

Znaczne obszary (ok. 16,5 mln km²) Azji zajmują pustynie, występujące zarówno w strefie zwrotnikowej (Półwysep Arabski, Nizina Hindustańska), podzwrotnikowej (pustynie Iranu), jak i umiarkowanej, kontynentalnej (Nizina Turańska, Kotlina Kaszgarska, pustynia Gobi).

Budowa geologiczna

Azja leży w większości na płycie eurazjatyckiej. Wyróżnić można także pozostałe cztery platformy. Platforma syberyjska składa się z prekambryjskich skał metamorficznych. Platforma chińska była pierwotnie północną częścią Gondwany i na przełomie paleozoiku i mezozoiku przyłączyła się do Azji. Platforma dekańska oddzieliła się od Gondwany w jurze, do Azji przyłączyła się w trzeciorzędzie; obejmuje Półwysep Indyjski oraz Cejlon. Platforma Arabska obejmuje Półwysep Arabski; oddzieliła się w trzeciorzędzie od platformy afrykańsko-arabskiej[3].

Strefy roślinne

Wieczne lody **Arktyki** zajmują północne krańce kontynentu azjatyckiego graniczące z Oceanem Arktycznym – biegunem północnym. Występuje tu noc i dzień polarny. Wieczne lody Arktyki zwane są trafnie pustynią lodową. W tym środowisku życie skupia się wokół morza. Mimo ekstremalnych warunków pustynie lodowe nie są pozbawione roślin. Na wystających spod lodu skałach można spotkać porosty, a w szczelinach skalnych mchy. Na glinianej glebie pojawiają się darnie. Pojedynczo i rzadko rosną tu także rośliny kwiatowe m.in. arktyczne gatunki skalnic, jaskrów, głodków czy niezapominajek.

Tundra zajmuje północne krańce kontynentu Azjatyckiego. Z południa na północ przechodzi w pustynię lodową. Ma klimat delikatniejszy od arktycznego, lecz i tak bardzo ostry. Występuje tu noc i dzień polarny. Tundra jest bezleśną krainą. Drzewa nie są w stanie tu przetrwać. Rosną tu jedynie skarłowaciałe gatunki brzóz, wierzb, sosen, świerków, np.: brzoza karłowata, wierzba zielna, wierzba polarna. W miarę jak warunki stają się suchsze, wzrasta znaczenie porostów. Gdy tundra jest wilgotna, więcej na niej mchów.

Tajga zajmuje gruby „pas” opasający Azję poniżej koła podbiegunowego północnego. Stanowi największy lądowy biom świata, zachowany w bardzo dobrym stanie dzięki małej eksploatacji przez człowieka. Dość ostry klimat i kwaśna uboga gleba umożliwia egzystencję drzewom iglastym. Drzewa szpilkowe są najlepiej przystosowane do życia w tej strefie: igły są trwałe, skórkowate, odporne na mróz. Dlatego drzewa liściaste, np.: brzozy, olsze, topole, wierzby stanowią tylko domieszkę. W lasach borealnych (tajdze) dominuje zwykle jeden z gatunków sosny, świerka, jodły czy modrzewia. Na Syberii np. przeważa świerk syberyjski i modrzew syberyjski. Na dalekim wschodzie modrzew dahurski. W lasach sosnowych i modrzewiowych warstwa runa jest bogata, tworzą ją borówka brusznica, mącznica lekarska, bażyna czarna, porosty, głównie chrobotki i płucnice. W lasach jodłowych i świerkowych panuje mrok, dlatego runo jest mniej rozwinięte, rosną tu borówki czarne, szczawik zajęczy, gruszyczki, widłaki i mchy. W lasach borealnych z powodu zmarzliny zatrzymującej wodę jest dużo mokradeł i torfowisk (w Azji, głównie w zachodniej Syberii). Torfowiska wysokie tworzą głównie mchy torfowe. Mało tu roślin kwiatowych. Reprezentuje je żurawina błotna, modrzewnica zwyczajna, borówka bagienna, bażyna czarna. Na torfowiskach niskich więcej jest turzyc, wełnianka i bagnic torfowych.

Step Azji Od Uralu po górny bieg rzeki Ob rozciągają się stepy południowosyberyjskie. Na wschodzie duże powierzchnie pokrywają stepy Zabajkala łączące się ze stepami Mongolii i północnych Chin. Cechą charakterystyczną stepu Syberyjskiego są rozsiane na ich obszarze enklawy z roślinnością solniskową, laskami brzozowo-osikowymi i sosnowymi. Trzcinowiska zajmują zabagnienia terenu. Nad wszystkimi roślinami dominują trawy. Stepy wschodniej części Azji mają charakter jeszcze bardziej trawiasty. Roślinność jest tu dosyć monotonna.

Chłodne pustynie i półpustynie Azji zajmują środek kontynentu azjatyckiego. Pokrywę roślinną stanowią przeważnie luźno rozrzucone kępy traw i ziół, między którymi pojawiają się okresowo rośliny efemeryczne. Można tu spotkać krzewy oraz byliny osiągające nawet 5 m. Chłodne pustynie i półpustynie Azji zgrupowane są zasadniczo w dwóch regionach – są to pustynie środkowoazjatyckie (kazachstańsko-dżungarskie i irańsko-turańskie) oraz centralnoazjatyckie (pustynne wyżyny Azji centralnej). W Azji środkowej największą powierzchnię zajmują pustynie piaszczyste ze stosunkowo bogatą roślinnością składającą się z traw, turzyc, roślin motylkowych i krzewiastych saksaułów. Dużo jest ziół i innych roślin efemerycznych. W Azji centralnej brak jest roślinności efemerycznej. Szatę roślinną tworzy trawa (np. wysoka trawa czij) i krzewy, m.in. karagan i rokitnik.

Lasy liściaste strefy umiarkowanej Azji zajmują wschód tego kontynentu i wyspę Honsiu. Monsunowe wiatry sprawiają, że zima jest tu raczej bezśnieżna. Podobnie jak w Europie lasy liściaste Azji są zróżnicowane w zależności od siedliska, jakie zajmują. Mamy tu odpowiedniki naszych dąbrów, łęgów, grądów, ale złożone z zupełnie innych gatunków. Tak np. na wyżynach rosną bogate lasy z dębem mongolskim, lipą mandżurską i korkowcem amurskim. Na nizinach i w dolinach rzek spotykamy lasy z lipą amurską, jesionem mandżurskim i orzechem mandżurskim. W warstwie krzewów rośnie wiciokrzew, lilak, różaneczniki i ligustry. W lasach Dalekiego Wschodu występuje miłorząb dwuklapowy i magnolie.

Lasy zwrotnikowe i sawanny Azji zajmują Półwysep Indyjski i wyżyny Gór Południowochińskich. O ich charakterze decyduje długość dwóch pór roku (pora sucha i deszczowa). Lasy zwrotnikowe w trakcie pory deszczowej trudno odróżnić od równikowych, również ze względu na niektóre wspólne gatunki, np.: Teczyna. Już jednak w porze suchej większość lasów zwrotnikowych traci liście, a równikowe są wiecznie zielone. W krajobrazie sawann charakterystyczne są dwa elementy: zwarta warstwa traw (dominuje wśród nich Imperata cylindrica, zwana trawą alang alang) oraz rzadko rozmieszczone pojedyncze drzewa.

Wilgotne lasy równikowe Azji zajmują zachodnie wybrzeża półwyspu Dekan, Nizinę Gangesu, Irawadi, Półwysep Indochiński i większość wysp Archipelagu Malajskiego. Są to wiecznie zielone lasy, w których nie dochodzi do zmian pór roku. Zasadniczo las ten składa się z warstwy drzew, krzewów i runa. Runo jest bardzo słabo rozwinięte, warstwę krzewów tworzą zwykle młode drzewa. Warstwa drzew jest najbujniejsza. W koronach drzew roi się od lian, epifitów, mszaków, glonów i porostów. Z równikowych lasów Azji pochodzi cynamonowiec, muszkatołowiec i pieprz.

Góry Azji Na południowych stokach Himalajów rosną wiecznie zielone lasy równikowe i zwrotnikowe. Sięgają one zwykle około 3000 m n.p.m. Rośnie w nich dąb, klon, magnolia, bambus. Powyżej znajdują się lasy z jodłą, cisem, choiną i różanecznikami, które sięgają 4200 m n.p.m. Jeszcze wyżej spotykamy zarośla krzewiaste z brzozami i różanecznikami, a ponad nimi murawy alpejskie. Piętro wiecznych śniegów zaczyna się na wysokości 4400–5700 m n.p.m. Na północnych stokach Himalajów rozwijają się zbiorowiska pustynne i półpustynne. Przechodzą one w murawy alpejskie.

Stosunki wodne

Rzeki

Najdłuższymi rzekami Azji są: Jangcy (6300 km), Huang He (5464 km), Amur (4510 km), Mekong (4500 km), Lena (4400 km), Jenisej (4102 km), Ob (4338 km), Indus (3180 km) i Syr-daria (3078 km). Najdłuższą rzeką Azji, stanowiącą dopływ innej rzeki, jest wpadający do Obu Irtysz (4248 km). Największe dorzecza posiadają rzeki syberyjskie: Ob (2975 tys. km^2), Jenisej (2580 tys. km^2), Lena (2490 tys. km^2) i Amur (1855 tys. km^2). Najwięcej wody do Oceanu Spokojnego odprowadza Jangcy (35 tys. m^3/s), największą ilość zawiesiny (2,18 mld t rocznie) niosą Ganges z Brahmaputrą, tworzące u wspólnego ujścia potężną deltę. W środkowej i zachodniej Azji wiele

rzek ma charakter okresowy lub epizodyczny. Liczne rzeki, powstające w górach, mają w górnym biegu charakter stały, ale kończą swój bieg w niewielkich bezodpływowych jeziorach (np. Tarym o długości 2030 km) lub wręcz w piaskach pustyń.

Jeziora

Największe jeziora występują w północnej, środkowej i zachodniej części Azji, są to – oprócz Morza Kaspijskiego – silnie wysychające obecnie Jezioro Aralskie (ok. 33,6 tys. km²), najgłębszy na świecie Bajkał (powierzchnia 31,5 tys. km²) i częściowo słone jezioro Bałchasz (17–22 tys. km²). Syberia, szczególnie zachodnia, jest miejscem występowania rozległych obszarów bagiennych.

Lodowce

Współczesne zlodowacenie Azji zajmuje największe przestrzenie na wyspach arktycznych, w daleko na północ wysuniętych górach Syberii: Byrranga (Tajmyr), Czerskiego, Wierchojańskich (Jakucja), Koriackich (Kamczatka) oraz w wysoko wzniesionych pasmach Azji Centralnej (Karakorum, Himalaje, Hindukusz, Pamir, Tienszan, Kunlun, Ałtaj) i Zachodniej (Kaukaz). Linia wiecznego śniegu, przebiegająca na wyspach arktycznych na poziomie morza, najwyżej wznosi się w Azji Środkowej, w wysokich pasmach górskich, położonych w skrajnie suchym, kontynentalnym klimacie zwrotnikowym. W Tybecie, w Transhimalajach dochodzi do 6100 m n.p.m. Największe lodowce znajdują się w: Karakorum (Sjaczen – 1180 km²[13], Baltoro – 755 km², Hispar – 622 km²), Pamirze (Fedczenki – 995 km²) i Tienszanie (Inylczek Południowy – 500 km²).

Ludność i urbanizacja

Azję zamieszkuje 4,4 mld ludzi (dane z 2015 roku), co stanowi 60% ludności świata. Obszar cechuje się wysokim średnim wskaźnikiem przyrostu naturalnego (17 ‰). Najwyższe wartości osiąga on w Syrii (37,1 ‰), Iraku (36,8‰) i Jemenie (36,7‰), najniższy – w Japonii (-0,2‰). W Azji nastąpiła eksplozja demograficzna, czyli gwałtowny wzrost liczby ludności w krótkim czasie. Przyczynami są: malejący współczynnik zgonów, poprawa warunków życia, lepsza opieka zdrowotna. Ludność rozmieszczona jest nierównomiernie (w Azji południowo-wschodniej mieszka 75% ludności tego kontynentu, obszary słabo zaludnione: obszary pustynne i górzyste, Syberia). Średnia gęstość zaludnienia wynosi 90 os./km kwadratowy. Najliczniejszą grupę stanowią ludzie rasy białej i żółtej (odpowiednio 55% i 43% ogółu mieszkańców).

Obszary Niziny Hindustańskiej, Jawy i Niziny Południowochińskiej stanowią najgęściej zaludnione obszary świata (powyżej 600 osób/km²). Inne tereny, m.in. wysokie góry, pustynie Azji Środkowej, daleka Północ, są praktycznie niezaludnione.

Największymi miastami Azji są: Tokio (13,0 mln), Mumbaj (13,0 mln), Karaczi (12,0 mln), Delhi (11,0 mln), Seul (11,0 mln), Stambuł (10,3 mln), Szanghaj (10,0 mln), Dżakarta (9,2 mln), Pekin (7,5 mln), Teheran (7,3 mln), i Bangkok (7,0 mln).

Największe zespoły miejskie tworzą: Tokio (35,0 mln), Seul (23,0 mln), Mumbaj (20,0 mln), Nowe Delhi (20,0 mln), Kolkata (15,6 mln), Pekin (15,0 mln), Osaka (13,5 mln), Szanghaj (13 mln).

Azja jest kolebką najstarszych cywilizacji globu ziemskiego: sumeryjskiej, hetyckiej, hebrajskiej, perskiej, indyjskiej, chińskiej, mongolskiej itp. Badaniem tych kultur zajmują się odpowiednie działy orientalistyki.

Religia:

- trzy wielkie religie monoteistyczne: chrześcijaństwo, islam i judaizm
- odmiany religii politeizmu, m.in.: hinduizm, buddyzm
- najwięcej wyznawców mają islam i hinduizm

Rekordy kontynentu azjatyckiego

Największy półwysep – Półwysep Arabski (2789 tys. km²)
Największa wyspa – Borneo (746 tys. km²)
Największy archipelag – Archipelag Malajski
Największe jezioro – Morze Kaspijskie (374 tys. km²)
Najgłębsze jezioro/największa kryptodepresja – jezioro Bajkał (1637 m p.p.m.)
Najdłuższa rzeka – Jangcy – 6300 km
Najwyższy szczyt – Mount Everest (Czomolungma) (8848 m n.p.m.)
Największa depresja – Morze Martwe (~422 m p.p.m.)
Najwyższa wyżyna – Wyżyna Tybetańska (5500 m n.p.m. o powierzchni ok. 2,5 mln km²)
Największa delta rzeczna – Ganges z Brahmaputrą (2/3 powierzchni Polski)
Najniższa temperatura – Tomtor (−72,2 °C)
Najwyższa temperatura – Tirat Cewi, Izrael (53,9 °C)
Największe opady – Czerapuńdżi – ~11 tys. mm / w 1861 r. (22987 mm)
Najludniejsze państwo – Chiny (~1,32 mld w 2007 r.)
Największe państwo – Rosja (~17 075 253 km²)
Państwo o największej gęstości zaludnienia – Singapur (6751 osób/km²)
Państwo o najniższej gęstości zaludnienia – Mongolia (1,89 osób/km²)
Najludniejsza aglomeracja – Tokio (37,9 mln w 2005 r.)
Najdłuższa nazwa miasta – *Miasto aniołów, wielkie miasto, wieczny klejnot, niezdobywalne miasto boga Indry, wspaniała stolica świata wspomaganego przez dziewięć pięknych skarbów, miasto szczęśliwe, obfitujące w ogromny Pałac Królewski, który przypomina niebiańskie miejsce gdzie rządzi zreinkarnowany bóg, to miasto dane przez Indrę, zbudowane przez Wisznu* – pełna nazwa Bangkoku

Zobacz też

- azjatyckie tygrysy
- Centrum Studiów Polska-Azja
- Afroeurazja

Przypisy

1. Demographia World Urban Areas (May 2014) (http://www.demographia.com/db-worldua.pdf) Demographia (ang.) [dostęp 2014-11-04].
2. Tomasz Rachwał, Dawid Szczypiński, *Planeta Nowa*, Nowa Era, 2018.
3. wielu autorów: *Wielki Encyklopedyczny Atlas Świata*. T. 9. Azja Środkowo-Zachodnia. Polskie Wydawnictwo Naukowe, 2006. ISBN 978-83-01-14921-5.
4. L'Europe et son mythe: à la poursuite du couchant, de Michael Barry, *Revue des deux Mondes*, novembre-décembre 1999 ISBN 978-2-7103-0937-6.
5. Pierre Grimal: *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2008, s. 44. ISBN 83-04-04673-3.
6. „Poznaj świat" R. VIII, nr 11 (96), listopad 1960, s. 44.
7. wielu autorów: *Wielki Encyklopedyczny Atlas Świata*. T. 9. Azja Środkowo-Zachodnia. Polskie Wydawnictwo Naukowe, 2006. ISBN 978-83-01-14924-6.
8. wielu autorów: *Wielki Encyklopedyczny Atlas Świata*. T. 9. Azja Środkowo-Zachodnia. Polskie Wydawnictwo Naukowe, 2006. ISBN 978-83-01-14925-3.
9. wielu autorów: *Wielki Encyklopedyczny Atlas Świata*. T. 9. Azja Środkowo-Zachodnia. Polskie Wydawnictwo Naukowe, 2006. ISBN 978-83-01-14923-9.
10. wielu autorów: *Wielki Encyklopedyczny Atlas Świata*. T. 9. Azja Środkowo-Zachodnia. Polskie Wydawnictwo Naukowe, 2006. ISBN 978-83-01-14922-2.

1. Zdzisław Czeppe, Jan Flis, Rodion Mochnacki *Geografia fizyczna świata. Podręcznik dla studentów geografii uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966, wyd. I, s. 315–316.
2. *Popularna Encyklopedia Powszechna*. T. Azja. Tom I. Fogra, 2001. ISBN 83-7227-730-3.
3. *Encyklopedia Powszechna PWN*. T. 4. R-Z. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976, s. 191.

Źródło: „https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Azja&oldid=59821165”

Tę stronę ostatnio edytowano 17 maj 2020, 16:59. Tekst udostępniany na licencji Creative Commons: uznanie autorstwa, na tych samych warunkach (http:https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.pl), z możliwością obowiązywania dodatkowych ograniczeń. Zobacz szczegółowe informacje o warunkach korzystania (http:https://foundation.wikimedia.org/wiki/Warunki_korzystania).